

EEN DOOR GODSDIENSTTWISTEN VERDEELDE FAMILIE

De familie Schoutheet in het Gentse (1577-1578)

Danny Mattens

De naam Schoutheet betekent in het Nederlands schout. In het Oudfrans is dat écouthète, escoutète, in het Hoogduits: Schultheiss. Dat is iemand die een oordeel, een schuld uitspreekt. In de geschiedenis van het Gentse blijven herinneringen aan die familie bewaard, met name op het Westveld (Sint-Amandsberg). Daar verscheen de naam Schoutheet (Schautheet, Schouteet, Schoutheete) in de achttiende eeuw. Dat was in de persoon van Jean Baptiste Schoutheet, vrijgezel, advocaat bij de Raad van Vlaanderen en schepen van de Keure van de stad Gent (1). In 1786 deed hij een massieve aankoop op het toenmalige Heiveld te Oostakker uit de nalatenschap van Pieter Ignace de Corte, heer van Bruynsputte. In het landboek van Oostakker uit 1672 wordt wel een Christoffel Schoutheet vermeld, die eveneens gronden te Oostakker in zijn bezit had.

Van die familie, later de Schoutheete de Tervarent, wordt in de bibliotheek van de Gentse universiteit een wapenboek bewaard met daarin een wapenschild op naam van ‘Jan de Schoutheet, twaalfste schepen van de Keure’ van de stad Gent tijdens de Calvinistische Republiek. In en rond de stad Gent waren toen drie (de) Schoutheete’s actief in beide kampen, zijnde de Spaansgezinden en de opstandelingen. Dit is geen fenomeen enkel eigen aan de 16de eeuw. We hebben dit in recentere tijden meegemaakt tijdens de tweede wereldoorlog die in bepaalde families als een echte splijtzwam werkte.

Voor wat hieronder volgt is er geen enkele bron die de verwantschap duidelijk weergeeft van leden van de familie Schoutheet betrokken in de zestiende-eeuwse politiek-godsdienstige troebelen in Gentse. Het enige bewijs vormen de hier besproken wapenschilden, onder andere te vinden in een wapenboek. De periode waarin dit werd samengesteld trok onze aandacht (2). Vooraan zijn uittreksels uit de Gentse stadsrekeningen van rond 1578 mee ingebonden.

Laat dat nu net een interessante periode zijn. In 1577 namelijk startte een bewogen periode voor de stad Gent, namelijk de Calvinistische Republiek.

De Gentse ‘Calvinistische Republiek’, summier

De Calvinistische Republiek die in Gent een aanvang nam in 1577, zal eindigen in 1584 bij de val en terechtstelling van Hembyse, belangrijkste aanstichter van de Republiek. Het feit dat er in Gent een ‘staatsgreep’ werd gepleegd hoeft helemaal niet te verwonderen. Immers, na het vertrek van Filips II uit Vlaanderen en de afzwakking van de ketterijbestrafing onder landvoogdes Margaretha van Parma, ontstonden godsdienstige en sociale beroeringen. Die mondden uit in de eerste Beeldenstorm in augustus en oktober 1566 (3). Daarna zijn de negatieve gevoelens blijven gisten. In dat troebele klimaat werd op 8 november 1576 de Pacificatie van Gent ondertekend die een godsdienstvrede beoogde.

De ‘Republiek’ kende drie stadia: (1) van 1577 tot 1579: de vestigingstijd (‘instauratie’), met als begindatum 28 oktober 1577; (2) van 1579 tot augustus 1583: een relatief rustige middenperiode waar Hembyse wordt verdreven en Ryhove aan het bewind kwam. En (3) tot augustus 1584: Hembyse werd teruggeroepen en oefent meteen een dictatoriaal gezag uit, maar hij wordt beschuldigd van hoogverraad en onthoofd.

Filips de Croÿ, aanhanger van Spanje, kortweg Aarschot omdat hij de Bourgondische eretitel ‘hertog van Aarschot’ kreeg, werd in 1577 tot stadhouder van Vlaanderen benoemd. Het is tijdens zijn bezoek aan Gent dat hij weigert in te gaan op de vraag om de privileges en bestuursorganisatie van vóór 1540 aan Gent terug te schenken. Keizer Karel had deze in dat beruchte jaar ontnomen na een Gentse weigering om verhoogde belastingen te betalen. Dat was het jaar waarin hij ook besliste een dwangburcht, het latere Spanjaardenkasteel, te doen bouwen op de plaats waar vroeger de Sint-Baafsabdij stond. De zogenaamde *Concessio Carolina*, een serie maatregelen die de macht afnamen van de ambachten en de stedelijke poortერი, kwam toen in voege. De jaarlijkse ommegang van de Stroppendragers tijdens de Gentse Feesten getuigt nog van de vernedering die Gentenaars toen moesten ondergaan (4).

Op 28 oktober 1577 gaat Ryhove, tweede voorman van de Gentse calvinisten, nog een laatste keer met Aarschot praten in de hoop dat deze alsnog zou toegeven om privileges en bestuursorganisatie terug te geven. Aarschot weigert opnieuw. Het wordt Hembyse, de andere en minder soepele leider van de Gentenaars, allemaal te veel en hij grijpt drastisch in. Het opstandige bewind

neemt Aarschot en een deel van zijn gevolg gevangen. De meeste van deze gevangenen kwamen nooit meer vrij. Ze werden vermoord of kwamen om van honger en ontbering in hun gevangenis. Enkelen wisten wel te ontsnappen.

Vier dagen na de gevangenneming van dit notoir gezelschap richtten de ‘revolutionairen’ het Comité der XVIII op. De taak van het ‘Comité’ was tweeledig. Het moest (1) de versterking en verdediging van de stad organiseren en (2) met de bestuurlijke zaken van de stad Gent regelen. In dit ‘Comité’ vinden we Jan Schauteete terug. (5) Na een tijdje haperde de werking van de schepenbanken en van het Comité dat boven hen stond. De leden van de schepenbanken werden naar huis gestuurd en er werden nieuwe verkozen.

Jan Schauteete, schepen van de Keure van de stad Gent

Jan Schauteete was dus twaalfde schepen van de Keure van de opstandige stad Gent. Zoals gezegd was hij aanvankelijk lid van het ‘Comité der XVIII’ en werd hij vervolgens in het dagelijks bestuur van de stad Gent opgenomen als twaalfde schepen van de Keure. In het dagelijkse leven was hij waarschijnlijk lid van de nering van de vrije schippers. Hoe dan ook, Jan behoorde tot wat Despretz de ‘ambachtelijke aristocratie’ noemt. Of hij een fundamentele orangist was, valt te betwijfelen. Hij zal ook maar een jaar als schepen van de Keure functioneren tijdens de Calvinistische Republiek. Bovendien zou hij zijn broer François, actief in het andere kamp, beschermd hebben tijdens de Beeldenstorm en alles wat daar op volgde.

Over de afkomst van Jan Schauteete bestaat enige verwarring. Onze belangrijkste bron in deze is een genealogie in het bezit van ridder Amédée de Schoutheete de Tervarent. Het boek is echter niet altijd even betrouwbaar. Zo twijfelt de samensteller de Schoutheete de Tervarent aan de afstamming. Eerst geeft hij Gilles (Egide) de Zuylen de Schoutheete en Walburga van Amstel, dochter van de heer van Amstel, als ouders op. Twintig bladzijden verder geeft hij aan dat misschien Guillaume de Schoutheete de Tervarent de Zaemslach en Marguerite Uutenhove (dochter Georges x Elisabeth de Hoedevelde) de ouders van Jan zijn. Hij zou al schepen van de Keure van de stad Gent geweest zijn in 1551 en 1557. (6) In het aangehaalde wapenboek vinden we zijn wapenschild terug. Opvallend is dat het verschild van de familie Schoutheet zoals we het nu nog kennen, gebruikt door de huidige familie de Schoutheete de Tervarent. Dat van Jan verwijst duidelijk naar de familie van Zuylen, maar dan gebroken met een hartschild (schildje vervat in het eigenlijke grote schild). Daardoor is het wapenschild herkenbaar als dat van de familie de Schoutheet (van Zuylen) dit Erpe.

afb. 1. Wapenschild van Jan de Schoutheete (Bibliotheek Ugent).

Abt François de Schoutheet, norbertijn

François (de) Schoutheet was een geestelijke, norbertijn (premonstratenzer), in de abdij van Drongen. Tijdens de eerste beeldenstorm (1566) werd dit klooster bijna volledig met de grond gelijk gemaakt. Veel van de paters waren gevlucht, anderen trokken zich terug in Gent in hun refugehuis, het 'Hof van Drongen' bij het Patershol. Eens de beeldenstormen voorbij werd de werking van de abdij stilletjes aan weer heropgenomen. De kloostergemeenschap moest het echter zonder abt stellen. Een abtskeuze drong zich op. Bij deze verkiezingen kwam François slechts als derde uit de bus. Door een samenloop van omstandigheden werd hij echter toch als abt aangeduid. Dat en het feit dat hij als katholiek priester met rust werd gelaten tijdens deze troebele tijden heeft hij misschien aan zijn broer Jan te danken.

Abt François was de zoon van Jan en Anne van der Pletsen. Hij overleed in 1601 op reis in Veurne. (7) Jan de Schoutheet en Anne van der Pletsen zijn niet het eerste, maar het derde koppel dat ook in aanmerking komt als ouders van Jan en François de Schoutheet en dat allemaal in eenzelfde genealogieboek! Dus nogmaals: het boek van A. de Schoutheete de Tervarent is niet echt betrouwbaar. Navraag bij wijlen baron de Schoutheete de Tervarent, beheerder van het familiearchief, leverde niets op.

Deze de Schoutheet zal op het einde van de 16de eeuw instaan voor de heropbouw van de kerk van deze Vlaamse norbertijnerabdij. Dat abt François (de) Schoutheet een gewichtig man was in het Vlaamse politieke landschap, blijkt onder andere uit het feit dat hij in 1600 aangeduid wordt om de Vlaamse geestelijken te vertegenwoordigen tijdens de vergadering van de Staten-Generaal die dat jaar door de aartshertogen werd samengeroepen. (8) Het wapenschild dat abt François gebruikte was duidelijk dat van de familie van Zuylen, al is de kleur van het schild anders: groen-blauw. Het veranderen van kleur van het wapenschild zelf of van de stukken wordt in de heraldiek beschouwd als een breuk. Het gaat hier dus om een andere tak van de familie van Zuylen. De leuze onder het wapenschild is *Vita Si Scias Uti Longa*. Het wapenschild zoals het gevoerd werd door abt François de Schoutheete toont drie zuilen van zilver geplaatst 2-1 op een veld van sinopel (groene diagonale strepen van linksboven naar rechtsonder). Dat is een overduidelijke verwijzing naar het wapenschild van Zuylen dat te omschrijven als op een veld van keel (blauw) drie zuilen van zilver, geplaatst 2-1. Het wapenschild van abt François vertoont dus een breuk met het originele wapenschild.

afb. 2. Wapenschild van abt François de Schoutheete uit het archief van de Grimbergenabdij, welwillend bezorgd door Willy Herteleer, voorzitter van de heemkundige kring Dronghine. Let op de attributen: de abtsmijter en staf als abt. Er zijn ook stukken van een rozenkrans te zien. Volgens de kerkelijke heraldiek was een abt of abdis gemachtigd dit soort zaken in hun wapenschild te voeren.

Nog een tweede François de Schoutheet, heer van Erpe en Laarne

François werd in Aalst geboren op 6 februari 1532. Hij was de zoon van Pierre en Isabelle van der Gracht. Hij zal huwen met Anna de Montmorency, dochter van Boudewijn en Anna de Rubempré en draagt als heer van Erpe uiteraard het wapen van Erpe. Circa 1570 kwam de familie Schoutheet in het bezit van het slot van Laarne. François de Schoutheet, baljuw van Kortrijk, had het in zijn bezit ten tijde van de Beeldenstorm. De familie Schoutheet verwierf in 1640 de titel van baron. (9)

François de Schoutheete werd samen met Aarschot, hoofdpion van het Spaanse bewind, door de opstandige Gentenaars gevangen gezet. In 1568 was hij benoemd tot koninklijk ontvanger van de confiscaties uitgesproken tegen diegenen die de stad en de kasselrij Kortrijk bij de godsdiensttroebelen van 1566-1567 betrokken waren geweest. (10) Alleen al daardoor zal hij omstreken geweest zijn. François de Schoutheete slaagt er in na twintig maanden opsluiting te ontsnappen, samen met de heren van Zwevegem en Ressegem (Vilain). Na zijn succesvolle vlucht zette hij zich onmiddellijk aan het hoofd van de Malcontenten. Hij nam daarbij de wapens op tegen het calvinistisch bestuur van Gent. De Malcontenten waren een groepering van katholieke edelen die zich in de jaren 1577-1578 aan de zijde van Filips II schaarden met een eigen leger. Ze werden door de calvinisten spottend moeytemaeckers of paternosterknechten genoemd. Het feit dat de Schoutheete zich aan het hoofd van de Malcontenten had gezet bracht mee dat zijn eigendommen te Laarne en te Kortrijk volledig vernield werden. Het slot was op 24 juli 1579 'ruyné et bruslé', waarna het tien jaar onbewoonbaar was. (11) François overlijdt op 10 april 1596.

de Schoutheete van Zuylen dit d'Erpe

Het wapenschild van Jan de Schoutheete, twaalfde schepen van de Keure van de stad Gent (Wapenboek van de stad Gent, ca. 1578, bewaard in de bibliotheek van de Ugent) lijkt heel sterk op dat van de familie van Zuylen en op dat van abt François de Schoutheet. Op een veld van azuur vertoont het drie zuilen van zilver, geplaatst 2-1, met hartschild Erpe. Zowel Jan de Schoutheete als François de Schoutheete, heer van Erpe en Laarne hebben dit wapenschild gedragen. We mogen er dan ook van uit gaan dat de politieke tegenstanders Jan en abt François de Schoutheete 'dit d'Erpe heel nauw met elkaar verwant waren.

Besluit

Of het genealogieboek in familiebezit betrouwbaar is, valt moeilijk te controleren. De samensteller geeft weinig bronvermeldingen en de geciteerde zijn in veel gevallen niet meer beschikbaar. Hij verwijst naar notities en documenten uit het familiearchief. Daar schiet helaas nauwelijks nog iets van over. Als bij wonder heeft baron Philippe de Schoutheete de Tervarent nog een deel(tje) kunnen recupereren, maar dat is bitter weinig in vergelijking met de omvang die het archief moet hebben gehad.

Of het genealogieboek als bron nu betrouwbaar is of niet, maakt in dit geval niet zoveel uit. Alleen al door de vergelijking van de wapenschilden kan met zekerheid gesteld worden dat de hierboven beschreven drie figuren, die te maken hadden met de Gentse Calvinistische Republiek, met elkaar verwant waren. De verwantschap van deze drie personages met de huidige adellijke familie de Schoutheete de Tervarent is echter minder zeker. In het verre verleden zijn er inderdaad raakvlakken. Wel dient gezegd dat de familie van Zuylen, zoals wij die in dit bestek hebben leren kennen, is uitgestorven rond 1700. De huidige familie de Schoutheete de Tervarent voert het wapenschild dat in de 16de eeuw voor het eerst door de familie Schoutheet werd gebruikt.

Noten

- 1 Mattens, D. (2014). Jean-Baptiste Schoutheet (1735-1806). Dendermonds-Gentse notabele op de drempel van een nieuw tijdperk. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 43, p. 387-394.
- 2 Het wapenboek is op last van UGent ingescand.
- 3 Despretz, A. (1963). De instauratie der Gentse Calvinistische Republiek (1577-1579). In: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 1963, deel XVII, p. 119.
- 4 Over de bouw en de lotgevallen van de dwangburcht van Karel V en later Farnese zie *Het Spaans Kasteel Gent, Buren van de abdij*, Gent, 2018, pp. 270.
- 5 Despretz, A. (1963). p. 135.
- 6 de Schoutheete de Tervarent, A. ((1861). Histoire de la maison de Schoutheete, du Pays de Waes, issue de celle de Van Zuylen, de Hollande, Dalschaert-Praet, Sint-Niklaas, p. 84-85.
- 7 de Schoutheete de Tervarent, A. (1861), p. 147.
- 8 Mededeling van baron de Schoutheete de Tervarent, 2010.
- 9 de Schoutheete de Tervarent, A. (1861). p. 51.
- 10 Decavele, J. (1995). Kettens en papisten in het Kortrijkse stadsbestuur (1561-1580). In: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, XLIX, p. 235.
- 11 nl.wikipedia.org/wiki: Kasteel van Laarne, laatst geraadpleegd: 25.11.2017.